

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

T.B. Bottomore*

Çev. Asis. Dr. Mahmut TEZCAN

Toplumun bir prestij ve iktidar hiyerarşisi biçimindeki sınıflara ve tabakalara bölünmesi, toplumsal yapının hemen hemen evrensel bir özelliği haline gelmiş ve bütün tarih boyunca filozofların ve toplumsal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Fakat bu sınıflama, ancak toplumsal bilimlerin gelişmesiyle eleştirici çalışmaların ve çözümlenmelerin konusu olmuştur. Sosyologlar genellikle dört esas toplumsal tabakalaşma tipini birbirinden ayırd etmişlerdir; bunlar, kölelik,¹ estates (feodal sınıflar), kast ve toplumsal sınıf ve statü. İlk ikisini kısaca inceledikten sonra, modern Hindistan'da özel bir öneme sahip olan kast ve toplumsal sınıf olayları üzerinde daha fazla duracağız. Son olarak da bazı genel toplumsal tabakalaşma kuramlarını ele alacağız.

Kölelik

L.T. Hobhouse, bir köleyi şöyle tanımlar; 'Köle, yasa ve geleneğin bir başkasının mülkü olarak saydığı bir kimsedir. En hâd hâllerde, tamamen haklardan yoksun, taşınır bir eşyadır; diğer hâllerde bazı bakımlardan korunabilir. Fakat aynı biçimde bir öküz veya eşek de korunabilir' ve şöyle devam eder...; 'Eğer köle, durumu dolayısıyla muayyen haklara sahipse örneğin kendisine miras kalmış ve bu mirastan işlemiş olduğu bir kusur sonucunda yoksun bırakılmamışsa o, artık bir köle değil, bir serf haline gelir';² Kölelik böylece bir hâd eşitsizlik durumunu oluşturur; bu durumda bazı bireyler tamamen veya kısmen haklardan yoksundurlar. Bu durum, birçok zamanlarda ve yerlerde zaman zaman mevcut olmuştur³. Fakat kölelik sisteminin başlıca iki örneği vardır; Köleliğe dayanan eski dünya toplumları (Özellikle Yunan ve Roma) ve onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllardaki Birleşik Amerika'nın güneyindeki devletler. H.J. Nieboer, böyle bir sistemde kölenin toplumsal durumunun mükemmel bir tablosunu yapmıştır.

* Yazarın, "Sociology, a guide to problems and literature", eighty Impression, isimli yapıtının 11. bölümünün çevirisidir.

“İlkin, her kölenin bağlı olduğu bir efendisi vardır. Bu tâbiyet özel bir cinstendir. Bu, bazan hür bir insanın, bir başka hür insan üzerinde sahip olduğu otoriteye benzemez. Efendinin kölesi üzerindeki gücü sınırsızdır. Hiç değilse ilke olarak böyledir. Efendinin köleye karşı bu gücünü kullanmak serbestisinin sınırlanması onun niteliğine ait olmayan köleliğin bir yumuşatılmasıdır. Tıpkı Roma Yasasındaki mal sahibinin, özel yasalarla yasaklanmadığı takdirde malına karşı her istediğini yapabilmesi gibi. Böylece efendi ile köle arasındaki ilişki özel ifadesiyle sık sık karşılaştığımız kölenin efendisinin “malı” veya “serveti” (Emlâk) kelimeleriyle tam bir biçimde ifade edilmiş oluyor. İkinci olarak, köleler, özgürlerle karşılaştırıldığında daha aşağı durum içindedirler. Kölenin siyasal hakları yoktur; hükümetini seçemez ve kamu meclislerine katılamaz, toplumsal bakımdan aşağı görülür. Üçüncü olarak, her zaman köleliği zorunlu işçilik düşüncesiyle ilişkili görürüz. Köle, çalışmaya zorunlu kılınır; özgür işçi, canının istediği zaman açlıktan ölmeyi göze alarak dahi işini terkedebilir. Bununla beraber, bütün zorunlu çalışma, köle çalışması değildir. Kölelik işi, yukarıda bahsettiğimiz “mal” veya “servet” kelimeleriyle ifade edilir.”⁴

Köleliğin temeli daima ekonomiktir; Nieboer’in ileri sürdüğü gibi o, endüstriyel bir sistemdir. Köleliğin doğusu ile birlikte aynı zamanda köle çalışmasına dayanan bir çeşit aristokrasi de var olmuştur. Bununla beraber birçok yazarların kanaatine göre köle çalışmasının yetersizliği köleliğin azalmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte eski dünyada en iyi bir biçimde izi görülebilen köleliğin azalmasını etkileyen başka bir etki daha doğmuştur. Mülk hakkının bir *objesi* olarak köle kavramı ile *haklara* sahip bir insan olarak köle kavramı arasında her zaman muayyen bir çatışma vardır. Hem Yunan ve hem de Roma’da borçluluktan doğan köleliğin gelişmesiyle yabancı kölelerle gurup içinden gelen köleler arasında bir fark gözetildiğini görüyoruz. Atina’da borçtan doğan kölelik Solon tarafından yasaklandı. Sonunda Roma’da Stoiklerin etkisiyle kaldırıldı. Hobhouse, şu hususa işaret eder. ‘Borçluluktan doğan kölelerin ortaya çıkışı, esas itibarıyla bütün kölelik kurumu üzerinde yumuşatıcı bir etki yapmıştır. Halbuki savaş sonucu köle olan köle, hukuk ve ahlâk bakımından bir bir düşman olarak kalır ve bu yüzden hiçbir hakka sahip değildir. Fakat buna karşılık borçluluktan veya bir suç sonucundan doğan köle, köken olarak o topluluğun bir üyesi idi ve bu üyelik düşüncesi onun efendisinin ona karşı olan gücünün sınırlanmasına götürebilir. Eski dünyada efendinin cezalandırma hakkının tedrici sınırlandırılması köleye

kişisel hakların tanınması (Evllenme, iktisap ve mirasa konma) ve köle nin serbest bırakılması koşullarının kurulmasıyla kölelik giderek değişti. Kölenin serbest bırakılmasının kabulü düşüncesi Hristiyan kilisesi tarafından gerek Roma İmparatorluğunda gerek daha sonra feodal Avrupa'da hiç değilse Hristiyanlar bahis konusu olunca desteklendi ve teşvik edildi.

Feodal Sınıflar (Estates)

Ortaçağ feodal sınıfları üç önemli özelliğe sahiptir. Bunlar ilk aşamada hukuken ifade edilmişti; her sınıf, tam anlamdaki bir hukukî karmaşıklıkta haklar ve görevler, ayrıcalık ve zorunlulukları kapsayan bir statüye sahipti. Böylece, 'bir kimsenin gerçek durumu bilinmek isteniyorsa herşeyden önce onun "İçinde yaşadığı hukuka" bakmak gerekmektedir' denmiştir. Onikinci yüzyılda serflüğün arttığı ve feodal devletin hukuksal kuramının ortaya çıktığı sırada İngiliz hukukçusu Glanville, serflerin çeşitli iktidarsızlık hallerini şöyle sıralamıştır; adalet için krala başvurma yeteneksizliği, taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde hak sahibi olamama, merchet ve Heriot'a ait para cezalarına çarpıtılabilme. Sınıflar arasındaki farklılıklar aynı zamanda, benzer kaba-hatler için farklı cezalarda da görülebilir.

İkinci olarak, sınıflar, geniş bir işbölümünü temsil eder ve çağdaş literatürde muayyen işlevlere sahip sayılırdı. 'Asalet, herkesi korumaya mukadder kılınmıştır, rahipler herkes için dua eder ve yöneticiler herkese yiyecek sağlardı.

Üçüncü olarak, feodal sınıflar siyasal guruplardı. Stubbs, "İngiliz Anayasa Tarihi" isimli yapıtında şöyle der; 'sınıflar meclisi, siyasal iktidara sahip tanınan insanların ayrıldıkları çeşitli takım, sınıf veya durumlardan oluşan bir düzenlenmiş topluluktur' Serfler, bu anlamda bir sınıf oluşturmuyorlardı. Klâsik feodalizm, sadece iki sınıf tanıyordu, asalet ve râhiplik. Yirminci yüzyıldan sonra Avrupa Feodalizminin çöküşü, üçüncü bir halin ortaya çıkmasıyla belirdi. Bu hal ise serfler veya köylüler değil fakat uzun zaman feodal sistem içinde ayrı bir grup olarak hareket ettikten sonra bu sistemi değiştirip yıkan burjuvalardı.⁵

Feodal sınıf sistemi, burada verdiğimiz özetin belirtebildiğinden aynı zamanda daha karmaşık ve çeşitli ve daha az rijitti. Sınıf içi farklılıklar ve feodalizmin siyasal yönü Marc Bloch'un la Societe Féodale (Feodal Toplum) (Vol. II, 'Les Classes et le gouvernement des hommes) isimli yapıtında mükemmel bir biçimde açıklanmıştır. Bireylerin top-

lumdaki durumlarını değiştirme fırsatları R.W Southern'in *The Making of The Middle Ages* (Ch. II) (Orta Çağların meydana Gelişi) isimli yapıtında ve A. Lane Poole'un 12. ve 13. yüzyıllarda toplumun bağıntıları isimli yapıtında nazarı itibare alınmıştır.

Bazı modern tarihçi ve sosyologlar Avrupa feodal toplumları ile aynı tipe ait gözüyle bakılabilen diğer toplumlar arasındaki benzerliklerle geniş ölçüde ilgilenmişlerdir. 12. yüzyıldan itibaren Japon toplumsal sistemi genellikle 'Feodal' olarak anlaşılmıştır. Örneğin bak, Marc Bloch'un adı geçen yapıtı ve R. Coulborn'un *Feudalism in History* (Tarihte Feodalizm) isimli yapıtı. Hindistan'da feodalizmin mevcut olup olmadığı daha tartışmalıdır. Fakat önce şunu belirtmeliyiz ki Hindistan tarihinin kimi devrelerinde feodal ilişkiler mevcut olmuş ise bile bunlar kast ilişkileri ile paralel ve onlarla karışık olarak mevcut olmuşlardır. Bunun anlamı da şudur ki bu toplumsal sistemi önemli tahditler kullanılmaksızın feodal olarak sınıflandırılmaz. İkinci olarak, Maurya, Gupta ve Mogul İmparatorluklarının feodalizmi ve bunların çöküş devrelerinin feodalizmi gayet açık olarak Avrupa feodalizminin bazı özelliklerini göstermemiştir. Bütün edipler Hindistan feodalizminin bağımsız köy tarımı esasına dayandığı ve monorial sistem olmadığı konusunda hemfikirdirler: K.S. Shelvankar'ın ifadesiyle 'Hindistan feodalizmi mâli ve askerî karakterini korumuştur. Monorial (Konaksal) değildir.⁶ Birçok edipler, aynı zamanda Hindistan'da kraliyet gücü kavramının, batıdakinden çok farklı olduğunu ve bir feodal sistem oluşturamadığını ileri sürmüşlerdir. 'Hindistan'da Kral, kuramsal olarak, kendisinin bir üst toprak sahibi olmamasına göre ikinci derecedeki toprak sahiplerini yaratamazdı. Aracılarına verdiği hak, ancak, özel bir bireysel "zamin" hakkı idi. Yâni gelir toplama hakkı⁷.

Bu görüş genel olarak kabul edilmemiřtir⁸. Fakat bilginler hiç değilse feodal ilişkilerin İmparatorlukların çöküş halinde buldukları zamanlarda daha büyük kuvvet kazandıkları hususunda hemfikirdirler. Çünkü bu zamanlarda tahsildarlar daha kolayca toprak üzerine mülkiyet hakları kurabilirlerdi ve siyasal, hukuksal görevler edinebilirlerdi.

Bugünkü mevcut tarihsel dokümanlar kast sisteminin nisbî etkisini, sulamanın merkezî yöntemi ve feodal tip ilişkilerin periyodik doğuşunu saptamak için yeterli değildir. Bu, Moğol İmparatorluğu devresi içinde varit olduğu gibi daha büyük ölçüde eski Hindistan için de vârittir.

İlk devre için gerekli tarihsel kayıtlar belki de hiçbir zaman elde edilemeyecektir. Fakat toplum tarihçileri, Moğol İmparatorluğunun

kuruluşundan İngilizlerin ortaya çıkışına kadar toplumsal tabakalaşmanın niteliği ve onun servet ve siyasal otorite ile bağlarını belirtmek için pek çok yardımlarda bulunabilirler.

Kast

Hindistan kast sistemi toplumsal tabakalaşma sistemlerinin hiçbirine benzemez. Bu, ne diğer tabakalaşma sistemleriyle hiç karşılaştırılmaz ve ne de kast sisteminin hiçbir ögesinin hiçbir yerde bulunmadığı anlamına gelmez. İlkın, kast, ekonomik farklılaşma ile apaçık bir biçimde bağlı olunan genel bir özelliğe sahiptir. Bu durumu etkin kast guruplarını (Jatis) nazara aldığımız zaman görebileceğimiz gibi, Brahmins, Kshatriyas, Vaisyas ve Sudras gibi dört geleneksel Varnas'larda da görebiliriz. Varnalar, Senart'ın klâsik bir incelemesinde gözlemlediği gibi kökenleri itibarıyla bazı bakımlardan feodal sınıflara benzerlerdi⁹. Hem karakter bakımından ve hem de gurupların geniş ölçüde hiyerarşik düzeni bakımından (râhip, cenkçiler ve asiller, ticaret erbabı ve serfler) ve aynı zamanda tamamen kapalı guruplar olmamaları bakımından (bireyler bir Varna'dan diğerine geçebilir ve birbirleri içinde evlenebilirlerdi) feodal sınıflar gibi idiler.

Sonradan gelişmiş olan ve işbölümünün genişlemesi, kabilelerin sisteme katılması ve daha küçük ölçüde dinsel yeniliklerin kabulü yolu ile sayıca artmaya devam eden Jatisler geleneksel kast sisteminin temelsel birimleridirler. Modern Hindistan'da her bölgede aşağı yukarı 2500 Jatis vardır. Jatis, endogam guruptur ve bireyin başlıca referans gurubudur. Ayırdedici bir yaşantı biçimini gerçekleştirir ve bu yaşantı biçimini töresel ve ilk zamanlarda hukuksal yaptırımlarla sağlayan bir guruptur. Jatislerin ekonomik bir özelliğe sahip oldukları apaçıktır. Bunların birçoğu işgüç guruplarıdır ve geleneksel köy ekonomisinde kast sistemi, geniş ölçüde mal ve hizmetlerin değiş tokuşu için (takas) gerekli mekanizmayı sağlar¹⁰.

Diğer taraftan, kast sisteminin öğelerine az veya çok kesin olarak özel guruplara ayrılmış olan başka toplumlarda da rastlanır. Örneğin, böyle bir ayrılmaya kirli (Unclean) mesleklerde çalışanlar veya özel bir etnik guruba bağlı olanlar dahildir. Fakat böyle bireysel özellikler kast sisteminin oluşturamaz. Kast sisteminin Hindu Hindistanının dışında kurulmuş olduğu yegâne örnekler şunlardır;

Hindistan'da Hindû olmayan guruplar (Örneğin Müslümanlar) veya, Hindistan dışındaki Hindû yerleşmeleri (Bunların en göze çarpanı Seylândır).

Bununla beraber, kastın ortaya çıkardığı sosyolojik sorun, bu biricik toplumsal tabakalaşma tipinin varlığını ve sürekliliğini açıklamaktır. Açıklanması iki biçimde aranabilir; ya tarihsel olaylar bakımından veya bugün Hind toplumunda bulunup başka yerlerde bulunmayan bazı faktör veya faktörler bakımından. Herhangibir tarihsel açıklama, bilginin bugünkü durumunda spekülâtif olmaya mahkumdur ve değeri yeni tarihsel araştırmalara yöneltmekten ibaret kalır¹¹. Şimdiye kadar ortaya atılan en akla uygun açıklamalardan birisi, J.H. Hutton¹² tarafından ileri sürülmüştür.

Onun ileri sürdüğüne göre, kesin kademelenmeleriyle Hindistan'ı istilâ eden Âriler toplumsal tabakalaşma ilkesini getirmişlerdir. Esasen bundan önce de toplum özel kabile guruplarına ayrılmıştı. Bu guruplar gıda ile ilgili yasaklara tâbi idiler. Bu yasakları kendileri ve diğerleri arasındaki toplumsal mesafeyi korumak için kabul etmişler ve takviye etmişlerdir. Bu suretle birbirleriyle karışmayı reddeden tabakalaşmış guruplar ilkesi takviye edilmiş ve evvelâ gıda ve sonradan temas yoluyla kirlenme kuramına dayanan sihirsel ve dinsel doktrinin yarattığı kuvvetli bir yaptırım vücuda getirmiştir.

Kastın ikinci bir açıklanışı, Hind toplumunun kendine özgü yapısı ile ilgili olan açıklamadır. Bu açıklama, *Jati* ve *Varna* arasındaki ilişkiye dayanır. Modern kast araştırmacıları eski dinsel edebiyatta yorumlanan Varna sisteminin majik ve dinsel düşüncelerle ilgili rolü üzerinde durdular. M.N. Srinivas, "Karma" ve "Dharma" kavramlarının kast sistemine bağlı hiyerarşi düşüncesini geniş ölçüde takviye etmeye hizmet etmiştir: "Karma" bir Hinduya bir muayyen kast bölümünde doğmuşsa buna lâik olduğunu öğretir. "Dharma" ise kastın gerektirdiği görevleri öğretir¹³ Kirlenme kavramı, 'kast sisteminde esastır' der, ve kastlar arası her çeşit ilişki onun hükmü altındadır. Bununla beraber K.M Panikkar¹⁴, Jati ve Varna arasındaki ayırmadan kast sisteminin Hint dininde bir temele dayanmadığını ileri sürmüş ve daha çok Hind geleneksel hukukundan ve Hindistan tarihinin çoğunda görülen merkezî siyasal otoritenin zayıflığından çıktığını ispata çalışmıştır. Fakat kast sisteminin korunmasında önemli olabilecek başka faktörlere dikkatin çekilmesine rağmen başlıca özelliği, Hinduizmin yeniden yorumlanması için bir girişimdir. Gerçekte kastlar ve alt kastlar doğrudan doğruya Varna sistemiyle ilgilidir. Bu ise, Srinivas'ın işaret ettiği gibi, herhangibir bölgenin çok sayıda alt kastının yer bulabileceği bütün Hindistan'ı içine alan bir çerçeve oluşturur. Aynı zamanda genel olarak kabul edilmiş değerler ve prestij ölçeğini temsil eder. Panikkar

ın hukuk ve dinin etkisi arasındaki yaptığı ayrım tasvip edilemez. Çünkü Hindu geleneksel hukukuna dinsel düşünceler hâkimdir. “Karma”, “Dharma” ve kirletilme kavramları gerek dinsel gerek hukuksal düşüncede hâkim bir yer almış olup ikisi birden kast sistemini destekleyen kuvvetlerin kuşkusuz en büyüklerinden birini oluşturan bir doktrindir.

Öyleyse, kast sisteminin açıklanışının, toplumsal tabakalaşma hakkında bir genel kuramı, Hindu dininin spesifik özellikleri ve muhtemelen Hint toplumunun coğrafî durumu ve geleneksel ekonominin korunması gibi diğer faktörleri içine aldığı sonucuna varabiliriz. Böyle bir açıklama, hernekadar denenmesi güç ise de, son zamanlarda vuku bulan ekonomik ve siyasal değişmelerin geniş etkisinin kast sistemine yaptığı değişiklikler yoluyla denenebilir. Gerçekten bu alandaki incelemeler daha yeni başlamıştır. Son on yıldaki ampirik incelemeler, geleneksel kast sisteminin daha iyi bilinmesini sağlamışlardır¹⁵. Onların hemen hemen hepsi, ekonomik ve siyasal değişmelerin etkisinin zayıf olduğu köysel bölgelerde yapılmıştır. Buna rağmen birçok incelemeler önemli değişmeleri ortaya koyuyor. Zenginlik ve eğitim, yukarı kastlara olduğu kadar aşağı kastların üyelerine de açılmıştır. –Eşit şartlarla olmamakla beraber– S.C. Dube, bir köy topluluğunda bu etkilerin nasıl olduğunu göstermiştir¹⁶; zenginlik, eğitim veya kişisel nitelikler bireye aşağı bir kastın üyesi olmasına rağmen prestij ve güç sağlayabilir. Fakat değişmeler, dış kuvvetlerin eseridir ve bunlar henüz, eski düzene karşı ciddi tehlikeler doğurmamıştır. Dube şöyle der: “.. Geleneksel sistem; topluma hâlâ hâkimdir ve aşağı kastların üyeleri veya başka avamdan gelenler, toplulukta etki ve önemlerini arttırmak istiyorlarsa çok temkinli ve çekingen hareket etmelidirler. Bunun gibi F.G. Bailey, Orissa¹⁷ köyündeki incelemesinde ekonominin ve devletçiliğin genişleyen sınırlarının ortaya çıkardığı değişmeleri göstermiştir. Ticaretin gelişmesi ve para ekonomisi ile toprak, zenginliğin temel kaynağı olmaktan çıkar; aşağı kastlar, kendilerini ticaretle zenginleştirirler ve zenginliklerini toprak satın almak için kullanırlar ve böylece prestij ve iktidar sahibi olurlar. Hükümetin ve yönetimin yayılmasıyla iktidar dengesinde değişmeler olur; köydeki aşağı kastlar artık savunmasız değildirler, köy dışındaki resmî kurum ve yönetsel kurumlara baş vurabilirler. Fakat Bailey, aynı zamanda köydeki kastın gücünü koruduğu sonucuna varır; çünkü kast, hâlâ toplumsal hareketliliğe karşı gelmekte etkindir ve törensel yönüyle geleneksel hiyerarşiyi yerinde tutar. Kast sistemindeki değişmelerin kentsel alanlarda köylerdekinden daha fazla olacağını beklemeliyiz. Çünkü oralar-

da ekonomik değişme daha fazladır. Kent yaşantısındaki anonimlik toplumsal hareketliliği kolaylaştırır ve kentin entellektüel yaşantısı değişmeye daha uygundur. Bununla beraber şimdiye kadar kentsel ve endüstriyel bölgelerdeki kast sistemi hakkındaki araştırmaların azlığı yeni eylemler, kuruluşlar ve düşüncelerin - Sendika, mesleki ve siyasal örgütler ve ideolojiler ne dereceye kadar kast düzenini zayıflattıklarını tayin etmek olanaksızdır. Kast düşüncesinin hüküm sürmesi hakkında bazı bilgileri K.M. Kapadia'nın Bombay Eyaletindeki yüksek öğrenimli öğretmenler üzerinde yaptığı bir araştırmadan elde ediyoruz¹⁸. Onun araştırması, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun kastlararası evlenmeleri - kendi çocukları için bile- tasvip ettiklerini göstermekle beraber kast düşüncesine duygusal bağlılığı ve endogamiyi devam ettirecek birçok faktörlerin de mevcut olduğunu gösterir. Örneğin kast içinde kasta ait organizasyonların kurulması ve hayırseverlik amacı ile yapılan eylemler sık sık görülür. Bir çok kastlar dergiler yayınlamakta ve toplumsal törenler organize etmektedirler. Öğretmenlerin üçte biri kast dergisine abonedirler ve kastın toplumsal eylemlerine katılmayı istemektedirler. Kapadia, gurubun % 42 sinin kast düşüncesine oldukça sıkı bir biçimde bağlı oldukları sonucuna varır.

Bir bütün olarak Hint toplumunda kast sisteminin kuvvetlenmesi veya zayıflaması sorunu hakkındaki kuşku ve birbiriyle çelişkili ifadeler, kısmen, kentsel araştırmaların azlığından dolayıdır. Birçok sosyologlar özellikle kentlerde kast örgütlerinin hızla geliştiğini gözlemlemişlerdir. M.N. Srinivas der ki: "Modern Hindistan'da kast bilinci ve organizasyonunun arttığına değin tartışmada kuvvetli nedenler gösterilebilir. Örneğin Hint kentlerindeki kast bankaları, kastların kaldığı hosteller (geçici süre kalınan otel niteliğindeki evler) kooperatifler, yardımlaşma dernekleri ve eğlenceler, düğün salonları, konferanslar, dergiler"¹⁹.

Kastın politikaya etkisinin olup olmadığı tartışmalıdır; herhalde bir etkisi varsa bu etki bir bölgeden diğerine farklılık gösterir. Seçim organizasyonları ve oy toplama acentaları olarak kastların kuşkusuz önemli rolleri vardır. Fakat amrik araştırmalar, yersel kastların politik konularda sık sık fikir ayrılıklarına sahip olduklarını göstermiştir, ve siyasal örgütleri etkileyen birçok başka düşüncelerin olduğu da görülmüştür²⁰. Eğitim ve mesleki hareketlilik fırsatları alanında kastın önemini sürdürdüğü apaçıktır; yüksek öğretim, hâlâ esas olarak yüksek kasta açığıdır²¹.

Diğer yandan yasama, siyasal demokrasi ve endüstrileşme hakkında genel bir tartışma vardır. Bütün bunların karşı karşıya hareket ettiklerine değin genel bir inanış hâkimdir. Ağır ve ağır herhalde azalmıştır ve dokunulmazların durumu iyileşmiştir. Söz konusu edilen ögelerin kast bilinci ve birliğini zayıflatmış olduğunu söylemek mümkündür. Henüz onların böyle yapmaya zamanları olmadığı iddia edilebilir ve özellikle endüstrileşmenin bugünkü ilerleme derecesi bu amaç için yetersizdir. Fakat endüstrileşmenin etkisi kesinlikle tahmin edilebilir ve batı ülkeleriyle bu husustaki karşılaştırmalar yanıltıcı olabilir. Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılda endüstrileşen ülkelerde yeni endüstri işçileri böyle herhangi kast ve birleşik aile (geniş aile) gibi sıkı geleneksel bağlarla sahip değildiler ve bu bakımdan modern bir tipteki ekonomik ve siyasal kuruluşların biçimlenmesinde engellenmediler. Bundan başka ne işçiler ne de işverenler, öbür dünyaya çok önem veren bir dinin etkisinde idiler. Endüstrileşme ve kast sistemindeki değişimler (ve geniş aile) arasındaki gerçek ilgiler doğrudan doğruya Hindistan'da incelenmelidir ve bu, köyden çok kentsel bölgeler üzerinde duran yeni çeşit bir araştırmayı ve geleneksel kast mesleklerinden çok, modern endüstriyel bir toplumun önemli mesleksel gurupları üzerinde toplanmalıdır. M.N. Srinivas, önceden sözünü ettiğimiz etüdünde araştırılması gerekli birçok konuları belirtmiştir.²² Örneğin kast ve sınıflar arası ilişkiler, eğitsel olanaklardan yararlanılması bakımından kast, sınıf ve kır-kent yerleşmesi ilişkileri, bürokraside kast ve sınıfın rolü, sendikalar ve farklı düzeylerdeki siyasal yaşantıda kastların oynadığı rol, ülkenin farklı bölgelerinde bazı kastların kentleşmesi, kast ve ekonomik gelişme ilişkisi, ülkenin farklı kısımlarındaki hâkim kastlar, hypergamous kastlar ve kuzey ve güney Hindistanda arılaşırma ve karmaşıklık (pullution) düşüncesinin kast sistemindeki rolü. Bunlara, kast sistemini destekleyen ve onu sistematik biçimde haklı gösteren dinsel düşünceleri de eklemek gerekir. Modern Hindistan'da din konusunda çok az ampirik inceleme yapılmıştır ve bu da önemli ve verimli bir araştırma alanıdır.

Kast gücünün ve kasttaki değişmeye olan eğilimlerin çeşitli biçimlerde tahmin edildiğini ve bu tahminlerin birbirinden ayrıldığını görmüştük. Fakat bunlar hakkındaki deliller ne çok sayıdadır ne de yeter derecede açıktır. Kastların kendi gücü hakkında ve bireyin kastına bağlılığı bakımından ne denirse densin geleneksel kast sisteminin derin bir biçimde değişikliğe uğradığı iddia edilebilir.²³ Bu sistemde her bir kast geleneksel ekonomide ve dinsel törende tayin edilen yerinde durmakta ve diğer kastlarla işbirliği halinde idi. Kuşkusuz kastlar arasında

rekabet ve prestijlerinin hiyerarşik durumlarında daima değişmeler oluyor; fakat genel bir rekabet yoktu. Bu, modern kast birliklerinde hiç de böyle değildir. Bunların varlığının nedeni, daha açık bir toplumda eğitsel fırsat için ve toplumsal prestij için birbirleriyle rekabet etmektir. Bu birlikler gerçekte modern bir tipte menfaat gurupları olup Tönnies'in anlamında "birlikler"dir. Halbuki geleneksel kast gurupları "topluluklar" idi. Bunların geleneksel kast temeli üzerinde gelişmiş olmaları kolayca anlaşılabilir, fakat eşit olarak kast sistemiyle çelişki halindedirler ve bunların modern bir toplumun lâik gurupları- sendika mesleksel birlikler ve toplumsal sınıflar haline gelecekleri veya bunlar tarafından emilecekleri umulur.

Toplumsal Sınıf ve Toplumsal Statü

Bir toplumsal sınıf sistemi şimdiye kadar ilgilendiğimiz sistemlerden tam anlamıyla farklıdır. Toplumsal sınıflar de facto guruplarıdır (Hukuken veya dinsel olarak ifade edilmemiş ve yaptırımlanmamıştır); kapalı değildirler nisbeten açıktırlar. Temelleri muhakkak ki ekonomiktir. Fakat sadece ekonomik olmakla yetinmezler. 17. yüzyıldan itibaren gelişen endüstriyel toplumların karakteristik guruplarıdır. Toplumsal sınıfların sayısını açıklamaya teşebbüs edildiğinde veya üyeliklerinin kesin olarak açıklandığında hatırı sayılır güçlükler ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber birçok sosyologlar muhtemelen şu sınıfların varlığını kabul ederler: üst sınıf (toplumdaki ekonomik kaynakların büyük bir kısmının sahibi olanlar), işçi sınıfı (esas olarak ücretli endüstri işçileri) ve orta sınıf veya sınıflar (daha belirsiz gurup olup birçok hallerde bir kalıntı karakterini taşır. En çok beyaz yakalı işçi ve serbest meslek üyelerini içine alır).

Bazı toplumlarda dördüncü bir sınıf olarak da köylüler de tanımlanabilir.

Sosyologlar arasındaki anlaşmazlık, genellikle farklı sınıfların üyelerinin birbirine bağlılığı hususunda, bu sınıfların toplumdaki rolleri ve gelecekleri konusundadır. Bu sorunlar, ileride, bazı toplumsal tabakalaşma kuramlarının tetkikinde tartışılacaktır. Çeşitli sınıflar ve özellikle orta sınıf geniş ölçüde incelenmiştir. İşçi sınıfı üzerinde klâsik çalışma G. Briefs'in "The Proletariat" isimli yapıtıdır. Bu yapıtta Marks'ın tanımından başlanarak bu tanım orta sınıfla işçi sınıfı arasındaki farkı belirtinceye kadar geliştirilir. Orta sınıfın genel olarak incelenişi C. Wright Mills'in "Beyaz Yakalılar" (White Collar) ve Lewis ve Maude'nin "The English Middle Classes" isimli yapıtlarıdır; fakat orta sınıf-

taki birçok özel guruplar özellikle serbest meslekler ele alınmıştır. Üst sınıf incelemeleri doğal olarak daha az kolay olmuştur ve bu noktada sosyolojik literatür, seçkinlerin kuramsal ve tarihsel incelemelerinden, özel mülkiyet, gelir, eğitsel ayrıcalık v.s. gibi istatistiksel temele dayanan incelemelere kadar uzanır²⁴.

Endüstriyel toplumların toplumsal tabakalaşma sisteminin görünümünü yalnız toplumsal sınıflar değil *statü gurupları* da karmaşık hale getirmektedir. İlk kez Max Weber bu ikisini kesin olarak ayırdı ve aralarındaki ilişkileri inceledi. Çok basitleştirilmeye baş vurulacak olursa şöyle denebilir: Sınıflar, üretim ilişkilerine ve malları edinmeye göre, statü gurupları ise onların özel bir "Hayat üslubu"nu²⁵ temsil eden malların *tüketimi* ilkelerine göre ayrılırlar. Toplumsal statü kavramı son zamanlardaki birçok yazarlar tarafından çözümlenmiştir. Özellikle T.H. Marshall. Bu konudaki bir etüdünde Marshall²⁶, hem statünün farklı tiplerini-kişisel, durumsal v.s.- hem de statüde farklılıkları doğuran faktörleri incelemiştir. Daha yakın zamanlarda, kapitalist toplumlarda toplumsal tabakalaşmadaki değişimleri incelemiş ve sınıf organizasyonundan statü organizasyonuna doğru bir kayma olduğunu, yâni onun deyimiyile, çok statülü fakat bir boyutludan ve tek statülü guruplardan çok boyutlu guruplara bir kayma olmuştur²⁷.

Statü guruplarının, özellikle onların mesleksi farklılaşmaları bakımından birçok amprik incelemeler yapılmıştır. Gerçekten son zamanlarda toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilikle ilgili olarak yapılan araştırmalar geniş ölçüde onların mesleksi prestij sırasına göre incelenmiştir²⁸. Çağdaş sosyolojinin çoğunda toplumsal statü ve hareketlilik konusunda ağırlık, çeşitli etkileri yansıtır. Araştırmanın ihtiyaçları, mesleksi kademelerin kullanılmasını ön plâna getirmiştir. Çünkü bu kademeler, araştırma projelerinin yapılmasını ve uygulanmasını kolaylaştırır. Amerikan sosyolojisinin önceki hâkimiyeti önemli bir etki olmuştur; A.B.D. de, batı endüstriyel toplumları arasında tek olan sınıf organizasyonu veya ideolojik çatışmanın kuvvetli geleneği yoktur. Sosyologlar toplumsal tabakalaşmanın Amerikan toplumunu karakterize eden yönleri ile- statü ve hareketlilik- doğal olarak ilgilendiler. Fakat Amerikan toplumunun tekilliği her zaman tanınmamıştır. Bu yüzden bazı yazarlar, sadece sınıf ve statüyü karıştırmışlardır.²⁹ Kimileri ise bütün toplumlarda toplumsal tabakalaşmanın Amerikan modeline göre çözümlenmesine girişmişlerdir.³⁰

Üçüncü bir etki, batı toplumlarındaki gerçek değişimler, sınıf farklılıkları ve sınıf çatışmalarını azaltmıştır. Bununla beraber bu değiş-

me sürecinin açıkça anlaşılması için önce sınıf ve statü olaylarının dikkatle birbirinden ayrılması ve aralarındaki ilişkilerin tetkiki gerekir. Bu sorunu kısa bir biçimde başka yerde tartışmışım ve bu tartışmada şimdiki halde batı toplumlarında toplumsal hiyerarşinin toplumsal sınıflardan statü guruplarınca oluşturulduğu tartışılmıştı. Genel olarak ifade edilecek olursa fark, az sayıda, organize olmuş, veya kısmen organize olmuş ve birbirleriyle ilişkileri zıt olan guruplarla birçok guruplar daha doğru olarak bireylerin eşit toplumsal prestij içinde toplandıkları guruplardır. Bunlar sırf ekonomik veya birbirleriyle zıt ilişkiler içinde olmayıp birbirlerine benzerlikleri kısmen düşmanca rekabet ve kısmen de dostça yarışmaya dayanır.

Böylece topluluk zararına ekonomik menfaatleri için çalışan sınıflar yerine demokratik toplumlar gurup sistemine doğru kaymaktadır. Bu sistem daha az tecrit edilmiş, daha açık ifade edilmiş, toplumsal düzeyde daha az ayrılmış ve sınırlı gurup menfaatlerini gerçekleştirmekte okadar şiddetle ısrar etmeyen guruplardan oluşan bir sistemdir³¹. Bu değişmeler, ulusal gelirin sürekli olarak artışı, yönetici ve memurluk meşgalelerinin artması ile, toplumsal hareketlilik, servet ve gelirin yeniden dağılımı ve eğitimde daha büyük fırsat eşitliği ve diğer faktörlerin artışı tarafından sağlanmıştır.

Çağdaş batı kapitalist toplumlarında toplumsal tabakalaşmanın çözümlenmesi karmaşık ve zordur. Buna benzer ve belki de daha büyük güçlükler, USSR ve bazı halk demokrasileri tarafından temsil edilen ikinci tip modern endüstriyel toplumlarda görülür. İlk engel, bu toplumlarla ilgili olarak gelir dağılımı, eğitsel olanaklar, tutumlar ve gurup duyguları ile ilgili bilgilerin herhangi bir sistematik sosyolojik araştırmaların yokluğundan doğan bilgisizliğimizden ileri gelir³². Bundan başka burada ideolojik savaşın şiddeti de toplumsal realitelerin görülmesini engeller. Ortodoks Marksistler, Sovyet tipi ülkelerde toplumsal sınıfların veya hiç değilse hiyerarşik bir sınıf sisteminin üretim araçları özel sahipliğinin ilgasiyle ortadan kalktığını iddia ederler.

Halbuki eleştiriciler, büyük ekonomik eşitsizliklerin, eğitsel imtiyazların küçük bir seçkin gurubunca siyasal gücün monopolleşmesinin ve bir toplumsal tabakalaşma sistemine denk olan başka faktörlerin varlığına işaret ediyorlar. Kuramsal tartışmaların çoğu, daha önceki bölümde kısaca sözünü ettiğimiz³³ sınıf yapısı ve siyasal iktidar ilişkileri etrafında döner. Bu konuyu aşağıda yeniden tartışacağız. Bu tartışmalardan açıkça ortaya çıkan fikir, Marksist ve Marksist olmayan yazarlardaki bu klâsik toplumsal sınıf kavramının siyasal iktidar ve özellikle 'Hâkim

sınıf' kavramıyla çok yakın ilişkili olduğudur. Bununla beraber bu bağ iki farklı düşünce ortaya çıkarabilir. Birincisi, Marksistlere göre siyasal iktidar ekonomik iktidara dayanır. Diğeri ise ekonomi ve siyasetin içiçe girmiş sistemler oluşu ve herbirinin farklı zamanlarda ya "temel" yahut "üst yapı" olabileceğidir.

Bu sorunlar, toplumsal tabakalaşma konusunun yeniden gözden geçirilmesi gereksinimine işaret etmektedir. Yararlı bir başlangıç noktası siyasal çatışma olayında olabilir. Böyle bir çatışmaya dahil toplumsal gruplar hem seçkinler, hem de sınıflar olabilir. Pareto'nun sosyolojisinde hiç değilse bu sosyolojinin yöneten elitine ait büyük ilgisinde "sınıf" ve "elit" pratik bakımdan birbirinin aynı anlamda idiler. Pareto, kendi "elitlerin dolaşımı" çerçevesinde sınıf çatışması kavramını, Marx'ın sosyolojiye en önemli katkısı olarak belirtir. Daha yakın zamanda sosyologlar, daha ufak veya birbirine sıkıca bağlı bireylerden oluşan grupları adlandırmak için 'elit' terimini kullanmışlardır. Bu gruplar da geleneksel anlayışa göre toplumsal sınıflarla aşağı yukarı yakından ilişkili olabilir³⁴. Raymond Aron, seçkinler ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi en iyi inceleyenlerden birisidir.³⁵ O, problemi modern toplumlarda toplumsal farklılaşma ile siyasal hiyerarşi arasındaki ilişki problemlerinden biri olarak formüle eder ve üretim araçlarının özel mülk sahipliğinin yok edilmesi klâsik anlamında 'sınıfların yok edilmesi'nin toplumsal farklılaşma, elitlerin oluşumu ve siyasal güçteki eşitsizlikler problemlerini çözemeyeceğini kanıtlamaya çalışır. Gerçekten, kapitalist toplumlarda elitler ve sınıflar çatışmasında bazı yararlar vardır. Çünkü bu çatışmalar her zaman hükmedenlerin gücünü azaltır.

Bu kısa incelemeyi şunu söylemekle özetleyebiliriz: 19. yüzyılın toplumsal sınıflara olan büyük ilgisi, demokrasi ve siyasal güç hakkındaki ilgisi yine onun demokrasi ve siyasal güç ilgisine yakından bağlı idi. Fakat hazırlanan cevaplar, iki problem takımını karıştırmış ve insanları şaşırtmıştır. Max Weber rehberliğini kabul eden fakat daha çok bizzat olaylardan etkilenen yirminci yüzyıl sosyologları doğrudan doğruya siyasal gücü incelemeye ve elit gruplarının nasıl taraftarlar kazandıklarını, siyasal mücadeleler yaptıklarını ve iktidarı ele geçirmeyi başardıkları veya başaramadıklarını incelemeye çalışmışlar ve aynı zamanda da bir güce sahip olan elitin nasıl etkiler aldığı veya almadığını incelemişlerdir. Böyle incelemeler için toplumsal sınıf, durumun hernekadar önemli bir ögesi ise de ancak bir ögesidir. Aynı zamanda toplumsal farklılaşma ve toplumsal tabakalaşma konularının incelenmesi, siyasal güçle genellikle dolayısıyla ilgili fakat başka bakımlardan önemli olan

toplumsal statü ve toplumsal hareketlilik olaylarını da içine alacak biçimde genişletilmiştir.

Toplumsal Tabakalaşma Kuramları

Toplumsal tabakalaşma genel kuramının formüle edilmesinde iki temel girişimde bulunulmuştur. Bunlardan birisi Marks'a, diğeri fonksiyon alistlere aittir. Hernekadar ne Marx ve ne de ondan sonraki Marksist düşünürler sistematik bir biçimde formüle etmemişlerse de Marksist kuramın ana hatları iyi bilinmektedir³⁶. Bu kuramda toplumsal sınıflar üretim araçlarıyla (sahip olmak veya olmamak) ilişkileri bakımından tanımlanmıştır; ve bu da her toplumda birbiriyle mücadele halinde başlıca iki temel sınıfın varlığı hakkındaki görüşün temelini oluşturur.³⁷ Sınıfların niteliği, üretim biçimine ve bu da, farklı toplumlarda teknoloji düzeyine bağlıdır.

Marx, Schumpeter'in gözlemlediği gibi temel olarak sınıfların gelişmesi ile ilgili idi. Biz burada şunu da ekleyebiliriz: Maks, sınıfların toplumsal ve siyasal değişmeler meydana getirmedeki rolleriyle ilgiliydi. Onun kendi ampirik incelemeleri burjuvazinin kökenleri ve kapitalizmin kuruluşu ve bundan daha fazla da kapitalist sistemde bir sınıf olarak proleteryanın doğuşu ve gelişmesi ile ilgilidir. Maks, önce, proleteryanı kendi başına bir sınıf diye, yâni onunla aynı ekonomik durumda olan bireyler gurubu olarak ayırt eder; bundan sonra, bunların nasıl kendi başına bir sınıf haline geldiğini, yâni üyelerinin nasıl kendi ortak çıkarlarını seçtiklerini açıklamaya çalışır. Marx, "Poverty of Philosophy" ve "Capital" de sınıf bilincinin gelişmesine uygun koşulları açıklar. Bu koşullar, endüstrinin temerküzü, haberleşme ve ulaştırmanın gelişmesi, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki ekonomik ve toplumsal mesafenin artışı, zanaat v.s. nin azalması sonucu olarak işçi sınıfındaki artan homojenlik.

Marks, toplumsal farklılaşmanın başlıca iki sınıftan başka birçok zıt menfaatli birtakım başka gurupların da meydana getirdiğini pekâlâ biliyordu³⁸. Fakat bu durumun, kuramı için oluşturduğu güçlükleri ciddi olarak incelemedi. Bu sorunu ihmal etmiş olması başka başka biçimde açıklanabilir. Bunlardan biri, bireyin servetle ilişkisine onun toplumsal fiilin başlıca sâiki gözüyle bakması ve bu düşüncesinin de o zamanki çağdaş toplumsal ve politik çatışmaların gerçek karakteri tarafından takviye edilmesi; Hegel'den gelen ve birbirine zıt iki nesnenin çelişmelerinin zıddiyetlerinin bir gelişme doğurduğuna ait felsefî kavramın gereğinden fazla onu etkilemesi; mevcut sınıf sisteminin çözümlenmesinin

sınıfsız toplum idealine olan politik inanmışlığı tarafından bozulmuş olması. Muhtemelen bütün bu faktörler bir dereceye kadar etkiliydi, fakat birincisi en önemlisi gibi görülüyor. Marx'ın sınıf kuramı hem geçmişte, hem de günümüzde toplumsal ve siyasal çatışmalarla uğraşıldığında büyük bir açıklayıcı değere sahiptir. Onun toplumsal sınıflar kavramının esası şudur: Marksın toplumsal sınıflar kavramına özel birey toplumlarının belirli ekonomik karakteristiklerini tanımlıyor gözüyle bakmak doğru değildir. Daha çok bireylerin servete nazaran durumunun bazı tipte toplumsal ve özellikle politik fiilin muhtemelliğine değin ifadeler için bir temel oluşturur. Max Weber, Marks'ı bu anlamda yorumluyordu ve bir sınıfın kendiliğinden bir topluluk oluşturmayıp sınıf durumlarının komünal faaliyet tarafından yaratıldıklarını ifade ederken Marks'ın kuramına karşı bir eleştiri yolu açıyordu. Bir sınıfın ne dereceye kadar bir topluluk olduğu hususu şu üç faktörün etkisi altındadır. 1. Üyelerini bütünleyen veya onları birbirinden ayıran herhangi bir faktör 2. kapsamsal toplumun genel karakteri

3. Kapsamsal toplumun başka sosyal gurup ve sınıflarla ilişkileri. Marks, kapitalist toplumun gelecekteki gelişmesi hakkında bazı özel tahminlerde bulundu. Bunlardan birisi de işçi sınıfının artan bir topluluk teşkil edeceği idi. Tahminlerinin bazıları yanlış çıktı ve ileri endüstriyel toplumlarda işçi sınıfı Marks'ın tahmin ettiği gibi gelişmedi. Marks ve Marksistler, aynı zamanda, çok düşünmeden toplumsal sınıfların mümkün bir topluluktan gerçek bir topluluğa geçeceklerini ve ancak bunların böyle yapacağını tahmin ettiler.

Marksist kuramın daha genel bir eleştirisi, kapitalist toplumlarda belirli özel bir devrede toplumsal ve siyasal çatışmaların çözümlenmesinde bir hayli ilgili ve yararlı görülüyorsa da başka hususlarda çok daha az açıktır. Buna rağmen bu kuramın evrensel olarak geçerli olduğu farzedilmektedir. Bu kuram, Hindistan kast sistemi ve diğer birçok örneklere toplumsal tabakalaşmanın özel biçimlerine uygulandığında birçok güçlüklerle karşılaşır.

Toplumsal sınıfların siyasal eylemin yegâne temeli olduğu konusundaki ısrarı da kuramın açıklayıcılık gücünü azaltmaktadır³⁹.

Toplumsal tabakalaşma işlevselci kuramı daha önce tartışmış olduğumuz işlevselciliğin ön koşulları ile başlar. Veciz ve açık bir biçimde Kingsley Davis ve Wilbert E. Moore'un⁴⁰ makalelerinde ifade edilmiştir. Aşağıdaki parça onlardan alınmıştır:

“Hiçbir toplumun sınıfsız veya tabakalaşmamış olmadığı önerisinden başlayarak herhangi bir toplumsal sistemde tabakalaşmaya yol a-

çan evrensel gereklilikler işlevsel kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Her toplum, bireyleri toplumsal yapısı içerisinde yerleştirmek ve yöneltmek gereği ile karşı karşıyadır... dolayısıyla toplumsal eşitsizlik, toplumun, en önemli mevkileri en yetenekli kişilerle sağlamak için bilinçsizce geliştirdiği bir mekanizmadır”.

Burada, işlevselci açıklamanın ortaya çıkardığı güçlükleri nazarı itibare almayabiliriz⁴¹. Kuram, birçok özel eleştirilere açıktır. Evvelâ, tabakalaşmanın evrensel olduğunu kabul eder, bu ise her toplumda bir belirli kademelenme sisteminin varlığını içine aldığı ölçüde yanlıştır. Keza, en önemli mevkiler ve en yetenekli kişiler'in bütün toplumlarda menfaat guruplarının etkisinden bağımsız olarak muayyen olduklarını, kesin olarak tayin edilmiş olmalarını kabul eder. Bundan başka, kuramın, bireylerin kademelenmesi bakımından düşünülmüş olduğu görülecektir ve çok iyi ifade edilmiş toplumsal gurupların seçkinlerin ve sınıfların varlığını açıklamadığı görülecektir. Ayrıca kuram, sadece farklı toplumsal tabakalaşma tiplerinin ve bir tipten diğerine göre değişme süreçlerinin varlığını tanır, fakat açıklamaz. Nihayet, tabakalaşma sistemlerinin kurulması ve korunmasında kuvvetin (zorun) rolünü tamamen ihmal eder ve böylece toplumsal tabakalaşma ve siyasal çatışma arasındaki ilişki hakkında birşey söyleyemez.

Bir taraftan Marksist kuram, 19. yüzyıl Avrupasındaki toplumsal ve politik çatışmaların karakterini, öbür yandan fonksiyonalist kuram da yine aynı açıklıkla ABD nin toplumsal durumunu aksettirir. Burada bu zamanda ne bir işçi sınıfının siyasal hareketi, ne de işçi sınıfı ideolojisi kurulmuştu ve toplumsal hiyerarşi gevşek organize edilmiş statü gurupları sistemi olarak kavranır. Bu statü guruplarının üyeliği ise bireysel yeteneklere bağlıdır. Marksist kuram, kuvvetli topluluk duygularıyla dolu büyük ve istikrarlı guruplar arasındaki çatışmalar üzerinde durur. Halbuki fonksiyonalist kuram, bireylerin liyakat ve ödüllendirilme esasına dayanan toplumsal tabakalaşmanın bütünüleyici işlevi üzerinde daha çok durur. Bu kuram, birçok noktalardan Durkheim'in işbölümü kuramıyla benzerlik arzeder. Fakat Durkheim'in işbölümünün anormal biçimleri hakkında ileri sürdüğü koşullar hariç olmak üzere.

Bu iki kuramın hiçbirisi de kendi iddiasında olduğu gibi gerçeklikte evrensel değildir. Elverişli bir kuramın şu koşulları yerine getirmesi icap eder: Tabaka sistemleri çeşitliliğini daha ciddi bir biçimde hesaba katmalıdır; toplumsal tabakalaşmaya en yakından mülkiyete ve işbölümüne bağlı bir türemiş kurum olarak yalnız mülkiyet ve işbölümüne değil, aynı zamanda savaşa ve dine pek yakın bir kurum olarak bakmalıdır; toplumsal tabakalaşmayı politik kurumlar ve kültürel olaylar arasındaki bağlantılarla da sistematik bir biçimde ele almalıdır.

NOTLAR

1. Şimdi, birçok sosyologlar, köleliği, bir tabakalaşma sisteminden çok, bir endüstriyel sistem' olarak ele almayı tercih ediyorlar. Bunun bazı makul tarafları vardır. Kölelik, bir topluluğu birbirinden farklı kısıma ayırır ve köle olmayanlar arasında bir sıralama sistemi olabilir ve genellikle vardır. Böylece kölelik, kendi başına bir tabakalaşma sistemi oluşturmaz. Fakat bu görüş, birçok nedenlerden dolayı tam olarak inandırıcı değildir. Feodal toplumda da serfler ve özgür insanlar arasında temel bir ayırım olduğu ve aynı zamanda bu özgür insanlar arasında da ayrı sınıflar olduğu da iddia edilebilir. İkinci olarak, her tabakalaşma sistemine, aynı zamanda bir endüstriyel sistem olarak da bakılabilir. Örneğin Marksist kuramda olduğu gibi köleler, serfler ve ücretli işçiler doğrudan üreticiler kategorisine sokulmuşlardır. Aynı zamanda bütün toplumsal yapının temelini oluştururlar. Son olarak toplumsal tabakalaşmayı toplumsal eşitsizlik bakımından incelersek haklı olarak kölelik, serflik, kast ve sınıf kavramlarını karşılaştırıp karşıtlıklarına işaret edebiliriz.

- 2 L.T. Hobhouse, *Morals in Evolution*, Ch. VII.
- 3 *Toplumsal Bilimler Ansiklopedisinin* 'Kölelik' maddesi ilkel, eski çağ, orta çağ ve modern kölelik arasında ayırım yapmıştır.
- 4 H.J. Nieboer, *Slavery as an Industrial System* (Endüstriyel Bir sistem olarak Kölelik)
- 5 Bak. H. Pirenne, *Medieval Cities*, özellikle sh. 112-19 ve 122 v.b.
- 6 K.S. Shelvankar, *Problem of India* (London 1940) s. 79.
- 7 A.K. Nazmul Karim, *Changing Society in India and Pakistan*, ch. 11.
- 8 Bak D.D. Kosambi, *An Introduction to the Study of Indian History* (Bombay 1956) Bazı koşullar için 9 ve 10. bölümler.
- 9 E. Senart, *Caste in India* (1894; İngilizce çeviri London 1930).
- 10 *The Jajmani System*; bak H. Wiser. *The Hindu Jajmani System; A. Socio-Economic System* (Lucknow, 1936).
- 11 Şuna dikkati çekmek gerekir ki, bir tarihsel açıklamanın herhangi genelleştirme veya yasaları beraberinde getirmesi gerekir; bunlar psikolojik veya sosyolojik olabilirler.
- 12 J.H. Hutton, *Caste in India*, Ch. 9. *Jati* ve kabile arasındaki benzerlik P. Rosas'ın ('Caste and Class in India', *Science and Society*, VIII (2), 1943) isimli incelemesinde ele alınmıştır. Aynı zamanda kabileden kasta kolayca geçişin tarihsel örneklerini de belirtir.
- 13 M.N. Srinivas, *Religion and Society among the Coorgs of South India*, Ch. 11.
- 14 K.M. Panikkar, *Hindu Society at Crossroads* (1955).
- 15 Bu, M.M. Srinivas, Y.B. Damle, S. Shahani ve A. Beteille'nin son mükemmel incelemelerinde açıklığa kavuşturulmuştur: 'Caste', *Current Sociology*, VIII (3) 1959.
- 16 S.C. Dube, *Indian Village* (1955).
- 17 F.G. Bailey, *Caste and the Economic Frontier* (1957).
- 18 K.M. Kapadia, 'Changing Patterns of Hindu Marriage and Family' *Sociological Bulletin* (Bombay), III, (1) March 1954.
- 19 M.N. Srinivas; The Indian Road to Equality', *Economic Weekly*, August 20, 1960.
- 20 Bak yukardaki eser, s. 159
- 21 Bak. B.V. Shah, 'Inequality of Educational Opportunités', *Economic Weekly*, August 20, 1960.
- 22 M.N. Srinivas, 'Caste', *Current Sociology* VIII (3).

- 23 Cf. F.G. Bailey, *Tribe, Caste and Nation* (Manchester 1960) s. 190-191.
- 24 Son incelemelerden özellikle bakınız C. Wright Mills, *The Power Elite*
- 25 Max Weber, 'Class, Status, Party', in *From Max Weber* (ed. H. Gerth and C.W. Mills).
- 26 'The Nature and Determinants of Social Status', *Year Book of Education*, Lonfon 1953.
- 27 'General Survey Of Changes in Social Stratification in the Twentieth Century', *Transactions of the Third World Congress of Sociology*. Vol. III. s. 1-17.
- 28 Öncü bir inceleme; D.V. Glass (ed.), *Social Mobility in Britain* (London 1954. Bu araştırma, diğer toplumlarda benzer araştırmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır; örneğin *Modern Japanese Society: Ist Class Structure.*, by The Research Committee, Japan Sociological Society (Tokyo, 1958.) İngilizce özetli Japonca)
- 29 E.G.W. Lloyd Warner and P.S. Lunt, *The Social life of a Modern Community and The Status System of a Modern community* (New Haven 1942).
- 30 Bak aşağıda, s. 196.
- 31 T.B. Bottomore, *Classes in Modern Society* (London 1955).
- 32 Sadece Polonya ve Yugoslavya gibi iki komünist ülkede ciddi sosyolojik araştırmalar başlamış ve gelişmektedir.
- 33 Bak. s. 153-7
- 34 Cf. G.D.H. Cole *Studies in Class Structure* (London 1955), s. 106: 'Tüm elitler bir sınıf temeline dayanmazlar, aynı zamanda bunlara sınıf temsilcileri gözüyle bakılmamalıdır. Fakat bazıları bu temele dayanırlar ve onlara bu gözle bakılmalıdır; gerek modern toplumlarda gerek özel olarak aristokrasiden herhangi bir demokrasi biçimine doğru gelişmiş olan eski toplumlarda sınıflar ve elitler arası ilişkiler ve sınıf yapısının karmaşıklaşmasıyla meydana çıkan farklar özel bir önem taşırlar.
- 35 Raymond Aron, 'Social structure and the ruling class'. *British Journal Of Sociology I* (1 ve 2) March, June 1950; pp. 1-15,126-143. Yine bakınız onun 'Classe Sociale, Classe politique, classe dirigeante', *European Journal of sociology I* (2) 1960.
- 36 Kuram, daima muayyen bir metafizik belirsizliği korumuştur. N. Bukharin'in *Historical Materialism* (İngilizce çeviri, London 1926) inin sistematik bir açıklamaya en çok yaklaşan toplumsal sınıflar bölümünde de bu böyledir. Sonraki Marksist düşüncesinin en önemli yapıtlarından olan Lukacs'ın *Geschichte und Klassenbewusstsein* (Vienna 1923) de de bu, göze çarpan bir özelliktir.
- 37 Bilimsel yazılarının çoğunda Marks, sınıf sistemini iki sınıf bakımından inceler, fakat onun aynı zamanda arasına kullandığı üçlü bir sınıf sistemi modeli vardır, ve *Kapital*'in tamamlanmamış son bölümünde (Vol. 3) sınıfın biçimsel çözümlemesini yapmaya başlamıştı. Gerçekten üçlü sınıf sisteminin iki farklı modeli vardır. Biri (Örneğin şimdi sözettiğimiz bölümde) Marks, modern toplumun üç büyük sınıfı olarak kapitalistleri, toprak sahiplerini ve ücretlileri belirtir. (kavram, doğrudan doğruya siyasal ekonomiden alınmıştır 'üretimin üç faktöründen' ve Marksın ayrımlarından bir diğeri de üretim araçlarına sahip kapitalistler, üretim araçlarına sahip fakat aynı zamanda kendi iş gücünü katan bir orta sınıf (veya küçük burjuvazi) ile ücretlilerdir. Bu farklı kavramların incelenmesi ile ilgili mükemmel bir inceleme, S. Ossowski'nin, 'Les différents aspects de la classe sociale chez Marx', *Cahiers internationaux de sociologie*, XXIV, 1958, pp. 65-79.
- 38 Bu husus, özellikle siyasal yazılarında gayet açıktır. Örneğin *The Class Struggles in France* (1850), *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* (1852), siyasal mücadeleyle

dahil on temel gurubu ayırt eder. Başka bir yerde orta sınıfların artan önemini tanıır (“yeni” orta sınıflar dâhil); örneğin *Theories of Surplus Value*. yazısında da Ricardo orta sınıfların sayısının sürekli olarak artışıını belirtmeyi unuttur. Bunlar bir tarafta işçilerin öbür tarafta da kapitalistler ve toprak sahiplerinin arasında bir yerededirler. Bu orta sınıflar bütün ağırlıklarıyla işçi sınıfı üzerine dayanırlar ve aynı zamanda yüksek sınıfın toplumsal güvenliğini ve gücünü arttıırırlar.

39 Bak yukarda, s. 153-7.

40 Kingsley Davis and Wilbert E. Moore, ‘Some principles of stratification’, *American Sociological Review*, April 1945 (Reprinted in Wilson and Kolb, *Sociological Analysis*).

41 Bak yukarda, s. 38-40.

BİBLİYOGRAFYA

1. GENEL:

Giriş niteliğinde olan iki kısa araştırma şunlardır:

T.B. Bottomore, *Classes in Modern Society* (London, Ampersand, 1955).

Bu kitapta, Marks’ın sınıf kuramının bir tartışması ile İngiltere, ABD ve USSR de toplumsal tabakalaşmanın kısa bir açıklanması vardır. K.B. Mayer, *Class and society* (New York, Doubleday, 1955). Bu kitapta toplumsal tabakalaşmanın temel tipleri ve A.B.D. de toplumsal tabakalaşmanın farklı görünümüleri ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Toplumsal farklılaşma ve tabakalaşma tiplerinin ilginç genel bir incelenmesi, O.C. Cox’un, *Caste, Class ve Race* (New York, 1948) isimli yapıtıdır.

Okuma parçalarını kapsayan yararlı bir kitap, R. Bendix ve S.M. Lipset’in *Class, Status and Power* (Glencoe, The Free Press, 1953) isimli yapıtıdır.

1952 ye kadarki literatürün geniş bir etüdü için (Modern toplumlar üzerinde kesifleşen) bakınız, D.G. Macrae, “Social Stratification”, *Current Sociology II* (1) 1953-54. Son araştırmalar 2. ve 3. Dünya sosyoloji Kongrelerinde katılanlarca temsil edilmiştir: Bakınız: *Transactions of The Second World Congress of Sociology* (London, U.S.A. 1954, Vol. II, Ulusal ve bölgesel incelemeler, meslekler, toplumsal hareketlilik, farklı toplumsal tabakaların özellikleri, kuramsal ve metodolojik incelemeler), ve *Transactions of the Third World Congress of Sociology* (London, I.S.A. 1956, Vol. III, toplumsal tabakada değişmeler, toplumsal hareketlilik ve sınıf yapısı, toplumsal sınıf dinamikleri).

Toplumsal tabakalaşma konusunda kuramsal yazıların çoğu hayâl kırııcıdır. Aşağıda belirteceğimiz toplumsal sınıf ve statüler konusundaki bazıları hariç.

Marksist kuram, hiçbir yerde birbiriyle tutarlı ve tatmin edici bir tarzda yorumlanmamıştır. Okunacak en iyileri Marx ve Engels’in *The German Ideology* (İngilizceye çevirisi, London 1938) ve *The Communist Manifesto* (Bunun bilimsel bir inceleme olmayıp bir manifesto olduğu hatırlanmalıdır). Marx’sist kuramın daha yararlı yorumları arasında şu yapıtlara bakılabilir. J.A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Chapter II, ve R. Schlesinger, *Marx: His Time And Ours* (London, Routledge and Kegan Paul 1950) Bölüm X ve XI.

İşlevselciliğin eleştirisel hücumlara maruz kalmasına rağmen son yıllarda toplumsal tabakalaşmanın bir fonksiyonalist kuramını kurmak girişimleri yapılmıştır.

(Yukarda 2. Bölüme bakınız). Özellikle bakınız: K. Davis ve W.E Moore, 'Some Principles of Stratification,' *American Sociological Review* x (2) April 1945 (Reprinted'in L. Wilson and W.L. Kolb, *Sociological Analysis: An Introductory Case Book*, New York, 1949, ve B. Barber, *Social Stratification* (New York, 1957.)

2. KÖLELİK

Kölelik konusunda '*Encyclopaedia of the Social Sciences*' daki makale H.J. Nieboer, *Slavery As an Industrial System* (The Hague, Nijhoff, 1900)

Eski dünyada kölelik hakkında bilgilerimize en son katkılar M. L. Finley'in editörlüğünü yaptığı *Slavery in Classical Antiquity* (Cambridge, Heffer And Sons, 1960) isimli çeşitli incelemeleri toplu olarak kapsayan yapittir.

3. FEUDAL ESTATES (FEODAL SINIFLAR)

Özellikle bakınız, Marc Bloch, *La société féodale* vol II, 'les Classes et le Gouvernement des hommes', Aynı zamanda bkz: 'Feudalism'in *Encyclopaedia of the Social Sciences: İngilteredeki durumla ilgili daha spesifik inceleme için bkn: A. Lane Poole, Obligations of Society'in The Twelfth and Thirteenth Centuries* Oxford, 1946)

4. KAST

Kast sistemi konusunda pek çok genel incelemeler vardır. Özel bölgelerdeki kastlar hakkında yine sayısız incelemeler vardır. Genel incelemelerden aşağıdakiler en yararlılarıdır:

G.S. Ghurye, *Caste and Class in India* (2. Bası, Bombay, popular Book Depot, 1957). Kastların kökeni, temelleri ve etkileri hakkında iyi bir genel inceleme. Ne yazık ki ikinci baskıya eklenen toplumsal sınıf bölümü, olayı çok genel kavramlarla açıklamakta, geniş ölçüde Amerikan literatürüne dayanmakta ve Hindistandaki toplumsal sınıflar hakkında çok az şey söylemektedir.

J.H. Hutton, *Caste in India* (2 nd edn., Bombay, Oxford University Press, 1951).

Kast sisteminin en sistematik anlatılışı, 3. bölümde kastın kökenleri kuramlarının çok yararlı bir tartışması vardır. Ayrıca iyi bir bibliyografya var. E.M. Senart, *Caste in India* (Engilizce çeviri, London, Methuen, 1930).

İlk baskısı 1896 da çıkan ilginç bir inceleme. Özellikle özgün Aryan, varnas ve estates'ler arasındaki benzerlikler üzerinde durur.

M.N. Srinivas, et. al. 'Caste', *Current Sociology*, VIII (3), 1959.

Kast sistemi hakkında son incelemelerin açıklamalı bibliyografya ile birlikte mükemmel bir gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi. Giriş kısmı, kast sisteminin karmaşıklığına büyük bir açıklık getirmektedir. Orissa köyünde kast sistemindeki değişimler konusunda ayrıntılı bir inceleme için bakınız F.G. Bailey, *Caste and the Economic Frontier* (Manchester, Manchester University Press, 1957).

5. SINIF VE STATÜ

Toplumsal sınıf ve toplumsal statü konusunda geniş bir literatür vardır.

Genel incelemeler için aşağıdakiler yararlı olacaktır:

Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in an Industrial Society*. (London, Routledge And Kegan Paul, 1959).

T.H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays*. (Cambridge, Cambridge University Press, 1950).

T.H. Marshall (ed.) *Class Conflict and Social Stratification* (London, Le Play House, 1938).

J.A. Schumpeter, 'Social classes in an ethnically homogeneous environment', in idem. *Imperialism and Social Classes* (Oxford, Basil Blackwell, 1951). Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class* (1899; New edn., New York, Mentor Books, 1953), Max Weber, 'Class, Status, Party' in H.H. Gerth and C.W. Mills (eds.) *From Max Weber; Essays in Sociology* (London, Kegan Paul, 1947).

Özel toplumlardaki tabakalaşma ile ilgili olarak şu incelemelere bakılabilir: G.D.H. Cole, *Studies in Class Structure* (London, Routledge and Kegan Paul, 1955). C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York, Oxford University Press, 1956).

Ayrıca yukarıda bahsedilen ikinci ve üçüncü Dünya Sosyoloji Kongrelerinde sunulan yararlı kısa incelemeler de vardır.

Modern toplumlarda özel sınıflar ve mesleki guruplarla (özellikle orta sınıflar ve meslek gurupları) ilgili pek çok araştırmalar vardır. İşçi sınıfı ile ilgili klâsik bir araştırma: G. Briefer'in *The Proletariat* (New York, McGraw Hill, 1938) dir. Orta sınıflar hakkında bakınız: *Inventaires III. Classes Moyennes* (Paris, Alcan, 1939); G.D.H. Cole, *Studies in Class Structure*, 3 ve 4. bölümler; R. Levis and A. Maude, *The English Middle Classes* (London, Penguin Books, 1953); C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes* (New York, Oxford University Press, 1951) and D. Lockwood, *The Black coated Worker* (London, Allen And Unwin, 1958).

Toplumsal sınıfların psikolojik görünüşleri, tarihsel ve çağdaş verileri kullanarak algısal biçimde tartışılmış olduğu yapıt, M. Halbwachs, *The Psychology of Social Classes*'dir. (London, Heinemann, 1958. Fransızca orijinal baskısı 1938 dedir.)

6. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

İlk inceleme P.A. Sorokin'in *Social Mobility* (New York, Harpers, 1927) dir. Ozamanın mevcut verilerine dayanan anlaşılır bir survey.

Karşılaştırmalı amaçlar için daha yeni verilerin kullanıldığı yapıt, S.M. Lipset ve R. Bendix'in *Social Mobility in Industrial Society* (Glencoe, The Free Press, 1959) dir.

Özel bir toplumun öncü ampirik incelenişi: D.V. Glass (ed.) *Social Mobility in Britain* (London, Routledge And Kegan Paul 1954). Aynı zamanda bakınız, 3. *Dünya Sosyoloji Kongresi Raporları*, Yukarıda bahsedilen Vol. III.

